
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 330.15:504.03

Варламова І. С., Прушківська Е.В.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Визначено першочергові завдання в сфері екологічного законодавства країни. Обґрунтовано необхідне зміцнення ролі держави як політичного інституту для екологізації металургійних підприємств.

The primary tasks are defined in the national ecological legislation. The necessity of strengthening the role of the government as political institute for environment protection at metallurgical enterprises is grounded.

Позиція держави і побудована на її основі державна економічна і природоохоронна політика є особливо значущою, оскільки саме вона визначає пріоритетні напрями економічного розвитку, від чого більшою чи меншою мірою залежить решта всіх чинників системи екологічного менеджменту.

Державна, регіональна і місцева економічна політика і політика у сфері охорони навколишнього природного середовища будується на основі законодавчо закріплених норм, які встановлюють компетенцію та межі втручання в діяльність господарських суб'єктів, та основні напрями екологічного менеджменту. Перехід до економіки ринково-підприємницького типу припускає визначену модифікацію функцій держави в економічній сфері. А саме, це означає перехід до поліцентричної системи господарювання, який повинен забезпечити підвищення ролі самоврядування на всіх рівнях. Кожне підприємство, яке функціонує у ринковому середовищі, самостійно вирішує питання не тільки внутрішньої організації, але і всієї сукупності зв'язків із зовнішнім середовищем.

Особливу значущість мали дослідження О.І. Амоши, Г. Ісфорта і С. Шмідхейні, що розглядають проблеми взаємодії металургійних підприємств і навколишнього середовища, а також дослідження Г.А. Черниченка, Б.В. Буркинського, М.Г. Чумаченка, О.П. Веклич, Б.М. Данилишина, присвячені питанням еколого-економічної стійкості суспільства, економіки та регіонів.

Метою даної статті є визначення першочергових завдань в сфері екологічного законодавства країни та обґрунтування необхідності зміцнення ролі держави як політичного інституту для екологізації металургійних підприємств.

Не зупиняючись на перевагах та недоліках системи екологічного законодавства, яка існувала раніше в Україні й що включає дві підсистеми - природоохоронне і природоресурсне законодавство, відзначимо, що тільки у 1991 році прийнятий ключовий природоохоронний (екологічний) акт – Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Він заповнив пропуск українського законодавства і визначив напрями вирішення протиріч, що виникли між екологією і економікою. Основний напрям Закону полягає в забезпеченні збалансованого вирішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого навколишнього середовища, біологічної різноманітності і

природних ресурсів в цілях задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь [3]. Як наукове обґрунтування виступають гранично допустимі норми дії господарської діяльності на природне середовище, перевищення яких є правопорушенням. Відмінною особливістю цього Закону (щодо галузевих законів) є те, що в ньому сформульовані вимоги, безпосередньо звернені до джерел шкідливого впливу на природне середовище, тобто до підприємств (організацій, установ), які шкідливо впливають на навколишнє природне середовище. Норми Закону закріплюють механізм економічного стимулювання підприємства в охороні природного середовища і заходи адміністративно-правової дії на порушників еколого-правових розпоряджень. Також встановлена обов'язковість державної екологічної експертизи, державного екологічного контролю, заходи адміністративної і кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення, відшкодування шкоди природному середовищу і здоров'ю людини, екологічну освіту і виховання.

Відповідно до цього Закону, метою державного управління в сфері охорони навколишньої природного середовища є реалізація законодавства, контроль дотримання вимог екологічної безпеки, забезпеченням проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишньої природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення погодженості між державними природоохоронними органами і громадськістю в сфері охорони навколишньої природного середовища. Можна сказати, що державний екоменеджмент має чотири цільові основні функції. Це, насамперед, здійснення природоохоронного законодавства, контроль екологічної безпеки, забезпечення проведення природоохоронних заходів і досягнення погодженості дій державних і суспільних органів.

В цілому основу природоохоронного законодавства України складають закони:

- «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.);
- «Про відходи» (1998 р.);
- «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної сітки України на 2000-2015 роки» (2000 р.);
- «Про охорону атмосферного повітря» (2001 р.);
- «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами» (2000 р.).

Держава, визначаючи межі виробничої діяльності з погляду її екологічної безпеки, відповідно робить величезний вплив на рівень ефективності системи екологічного менеджменту на металургійному підприємстві. Через систему законодавчих вимог воно зобов'язує металургійні підприємства виконувати певні заходи, направлені на попередження і ліквідацію забруднення навколишнього природного середовища, здійснювати виробничий контроль за умовами праці, побуту, відпочинку, навчання і виховання людей, за гігієнічними показниками якості продукції, яка випускається.

Серед джерел екологічного права велике місце займають міжнародно-правові акти, які регулюють внутрішні екологічні відносини на основі міжнародного права. Серед значних досягнень в сфері міжнародної екологічної політики слід зазначити діяльність ООН, Міжнародної Торгової Палати, Міжнародної Комісії з довкілля охорони і Розвитку (МКДОР), Римського клубу і ін., що здійснюють діяльність в області охорони навколишнього середовища.

Слід відмітити, що у наш час першочерговим завданням в сфері екологічного законодавства є:

- прийняття нових (невідкладних) законодавчих актів, а саме: законів України про зони надзвичайних екологічних ситуацій, екологічне страхування, екологічну освіту;
- внесення змін і доповнень до існуючих кодексів (Лісовий, Водний, Кодекс України про надра, Земельний кодекс України) і законів («Про охорону навколишнього природного

середовища», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону атмосферного повітря», «Про лізинг» (доповнення стосовно лізингу природних ресурсів);

- підготовка проектів Законів України про статус рекреаційних, курортних, лікувально-оздоровчих зон з особливими умовами природокористування;
- підготовка проектів підзаконних актів, що затверджуються Кабінетом Міністрів України;
- затвердження законодавчих актів про розмежування функцій спеціально уповноважених органів державного контролю в сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки тощо.

Система екологічного права в Україні в даний час ще далека від досконалості, слід вказати також на те, що жоден з прийнятих останніми роками законів, регулюючих економіку, включаючи зовнішньоекономічні зв'язки, не перевірявся екологічною експертизою.

Хоча в Україні законодавчо визначені основи природокористування і охорони природи, можна констатувати, що турбота про якість навколишнього природного середовища є пріоритетним напрямом у державній діяльності. Більше того, згідно Концепції екологічної освіти України, затвердженої рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2001 року № 13/6-19, підготовці фахівців з екологічного менеджменту надається державного значення. Оскільки розв'язання екологічних проблем держави здійснюється через розв'язання екологічних проблем конкретних підприємств, впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах України є завданням для держави вельми важливим.

На нашу думку, роль держави повинна зводитися до створення зовнішніх умов, що сприяють самостійному вибору економічними суб'єктами, вигідних, з погляду суспільства, еколого-орієнтованих шляхів розвитку, та формуванню екологічних пріоритетів економічної (виробничої) діяльності.

До зовнішніх чинників ефективності екологічного менеджменту металургійного підприємства нами віднесений рівень розвитку науки і техніки в Україні і за кордоном. Аналіз розвитку промисловості, масштабів і ступеня використання сировини, а також динаміки утворення і накопичення відходів виробництва і споживання, та їх впливу на навколишнє середовище, переконливо показав необхідність нового ресурсозберігаючого, екологічно і економічно обґрунтованого підходу до організації системи екологічного менеджменту металургійного виробництва.

Науково-технічна революція створює умови для відмови від технічних обмежень у використанні природних ресурсів. Як відзначає група авторів під керівництвом Г.А. Білявського, в результаті виникає суперечність “між внутрішньо безмежними можливостями розвитку виробництва і природнообмеженими можливостями природного середовища. Ця суперечність ... може бути вирішена тільки в тому випадку, якщо природні умови життя суспільства все більш охоплюватимуться штучними засобами регуляції з боку людей” [1, с. 85]. Дана думка призводить до необхідності пристосування навколишнього природного середовища до зростаючих вимог (потреб) людства. На нашу думку, даний підхід не зовсім вірний. Ми вважаємо, що слід регулювати “природні умови життя” суспільства не “штучними засобами”, а пристосовувати технології виробництва до природних умов, які змінюються. Цього можна досягти, використовуючи вже названі безвідходні, а на початковому етапі маловідходні технології, під якими розуміється, “такий спосіб виробництва продукції (процес, підприємство територіально-виробничий комплекс), при якому найраціональніше і комплексно використовуються сировина і енергія в циклі сировинні ресурси - виробництво - споживання - вторинні сировинні

ресурси таким чином, що будь-які впливи на навколишнє середовище не порушують її нормального функціонування” [5, с. 64].

Сприяючи еколого-орієнтованому розвитку технічної і технологічної бази виробничого процесу, держава, тим самим сприяє підвищенню ефективності екологічного менеджменту металургійного підприємства.

Враховуючи, в першу чергу, регіональну специфіку прояву (надалі рішення) еколого-економічних проблем слід створити реальний механізм співпраці між природоохоронними органами, металургійними підприємствами і екологічними суспільними рухами, функціонування, якого дозволить здійснювати сумісну підготовку і реалізацію проектів і програм екологічної спрямованості (обмін інформацією, пошук джерел фінансування і тому подібне). Необхідність подібної співпраці признається і в ділових колах. Про це свідчать данні дослідження, яке проводилося в 1995 році міжурядовою групою експертів з міжнародних стандартів обліку і звітності в рамках підготовки Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД). Респондентам виступали керівники 222 найбільших світових (транснаціональних) корпорацій (представники, так званого “Billion Dollars Club” – “Клубу мільярдерів”), було запропоновано висловити свою думку щодо ряду тверджень, що стосуються реальних можливостей забезпечення екологічно стійкого економічного розвитку. Більш ніж 90% учасників визнали, що для цього потрібне встановлення постійних партнерських відносин між урядом, приватним бізнесом і громадськістю. Більш ніж 70% респондентів вважають доцільним залучення всіх зацікавлених учасників суспільного життя до обговорення економічних проектів приватних фірм, реалізація яких може здійснити вплив на навколишнє природне середовище [7, с. 39]. Так, Н. Гахович відзначає, що “в цілях вдосконалення управління суспільним виробництвом в цілому і окремими галузями (з погляду охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування) доцільно передбачати в штаті регіональних, обласних і районних суспільних та виконавчих комітетів, підприємств і виробництв фахівців, які відповідають за якість середовища і раціональне використання ресурсів» [2, с. 75]. Автори справедливо вказують на те, що подібні служби повинні бути наділені наступними повноваженнями: координація екологічної суспільної роботи (у регіоні, районі, місті), організація і координація екологічного виховання, освіти населення, розгляд і облік в роботі скарг і пропозицій населення і громадських організацій, організація пропаганди і агітації, проведення тематичних циклів лекцій з екологічних проблем регіону, району, міста, співпраця з міжнародними екологічними організаціями, співпраця з природоохоронними службами металургійних підприємств.

Для екологізації суспільної свідомості необхідне зміцнення ролі держави як політичного інституту, що визначає вибір напряму розвитку суспільства, що забезпечує просування до екологічної модернізації в умовах, коли екологічний інтерес ще не домінує в суспільному настрої і не визначає виробничу діяльність. Якщо екологічних витрат економічного зростання не можна уникнути, то їх можна, мінімізувати при проведенні державою цілеспрямованої і послідовної природоохоронної політики, в ув'язці з економічними і соціальними реформами.

Населення розвинених країн, яке дистанціювавшись від активної участі в екологічній політиці, зберегло за собою можливість робити вплив на екологізацію економіки через ринковий механізм попиту і пропозиції. Володіючи екологічно орієнтованою свідомістю, воно підтримує на високому рівні свої вимоги до якості життя, тобто “екологізує” споживчий попит, а через нього і господарську діяльність в цілому. Екологічні вимоги населення, які пред'являються до якості товарів і способу їх виробництва, як за кордоном, так і в Україні, підвищуються з року в рік [4, с. 35].

Проведений аналіз найбільш успішних фірм, які діють на ринках збуту, показав, що близько половини їх збуту, забезпечується товарами або їх різновидами, які ще не існували 5 років тому [6, с. 82]. У відповідності з чим, адекватна реакція металургійних підприємств на зміни попиту, а саме, його екологізації, дозволить підприємству забезпечити довготривалу можливість отримання прибутку, збільшити обіг і розширити частку ринку.

У дослідженнях, присвячених питанням екологічного менеджменту, наголошується, що матеріальна зацікавленість підприємців в природоохоронній діяльності підвищується у розмірі підйому життєвого рівня населення (споживачів). Проте, на нашу думку, сам по собі високий рівень доходів ще не означає підвищеної оцінки якості навколишнього природного середовища, або посилення уваги по відношенню до вказаних проблем з боку суспільства. Він виступає як одна з передумов екологізації економіки. Як справедливо відзначає Ю. Лисенко, більш значущим є здатність людини підтримувати навколо сприятливе навколишнє середовище і високу якість життя для себе і оточуючих [4, с. 35]. Така здатність людини є похідною від рівня його загальної культури.

Таким чином, споживачі, пред'являючи підвищені екологічні вимоги до споживаної продукції, примушують виробників шукати нові підходи до виробництва продукції, чим сприяють скороченню негативного впливу на природу. Результатом такої дії може бути підвищення ролі екологічного менеджменту металургійного підприємства. Зворотній результат може спостерігатися за відсутності подібного попиту, подібних тенденцій в ньому. Наявність стабільного попиту на екологічну продукцію металургійного підприємства (як у країні, так і за кордоном) також логічно розглядати як необхідну умову забезпечення еколого-економічної стійкості підприємства.

Література:

1. Білявський Г.А. Фурдуй Р.С. “Основи екологічних знань”, підручник, К.: “Либідь”, 1997 – 288 с.
2. Гахович Н. Состояние и проблемы экологизации промышленного производства // Экономика Украины. – 2008. - №4. – с.73-81.
3. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”// Відомості Верховної Ради (ВВР) 1991, N 41, ст.546.
4. Лысенко Ю., Садеков А. Экологический подход к управлению предприятием: проблемы и перспективы // Экономика Украины. – 2003. – №5. – С.33-40.
5. Потравный И.М. Принят закон Украины “Об экологическом аудите”// Обзор. информ. / ВИНТИ. Сер. Экономика природопользования. - 2004. - № 6. - С. 63 – 73.
6. Фостолович В.А. Система екологічного менеджменту в підприємстві // Економіка АПК. – 2007. - № 7, с. 81-83.
7. Экономика природопользования: Учебник / Под ред. Л.Хенса, Л.Мельника, Э.Буна. – К.: Наукова думка, 1998. – 410 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф.. Гудзь П.В. 08.12.08*

*Надійшла до редакції
03.01.08*